

Homoki-Nagy Mária

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ. „HIVATÁSRENDEK TÖRTÉNETÉNEK VIZSGÁLATA AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN ÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN”

Research Report: ‘Examination of the History of Legal Professions in Jurisdiction and Public Administration’

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária egyetemi tanár, tanszékvezető, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék, homoki@juris.u-szeged.hu

A kutatócsoport tagjai arra vállalkoztak, hogy a jogász hivatásrendek történetének egy-egy szeletét tárják fel. Így került sor az Anjou-kor országbíráinak jogfejlesztő gyakorlatának bemutatására Almási Tibor tanulmányaiban, valamint a népi jogéletkutatásban szerepet játszó jogászok tevékenységének ismertetésére Nagy Janka Teodóra munkáiban. A jogász gondolkodásmód megjelenését elemezte Kovács György a közgazdaságtudomány területén.

Az 1869: IV. tc. kimondta a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztását. Ezt figyelembe véve Varga Norbert és Pétervári Máté a közigazgatás történetéből a főispánok hatáskörét, illetve a járások kialakítását, a járási tisztségviselők szerepét elemezték. A közigazgatás-történeti kutatásokat bővítette az árvaszékek létrehozását, hatáskörét elemző tanulmány.

Nánási László az ügyészség, míg Rokolya Gábor a közjegyzőség 1945 utáni történetét tárta fel. Papp László és Homoki-Nagy Mária a bírói felelősség kérdését elemezte a mindennapokban, Papp László külön kitért a Főudvarnagyi Bíróság és a Hatásköri Bíróság szerepére is.

KULCSSZAVAK:

országbíró, népi jogéletkutatás, bírói felelősség, ügyészség 1945 után, közjegyzőség 1945 után, járások létrejötte, főispánok 1870 után

The members of the research group undertook to examine certain segments of the history of the legal professions. Tibor Almási analysed in his paper the judicial practice of the Hungarian seneschals (országbíró, iudex curiae regiae) in the Era of Anjous within the framework of this

project, and Janka Teodóra Nagy presented activities of the legal profession in research of folk legal practices. György Kovács dealt with the appearance of legal thinking in economics.

Act IV of 1869 declared the separation of jurisdiction and public administration in Hungary. For this reason, Norbert Varga and Máté Pétervári analysed the authority of Lord Lieutenants (főispán, supreme comes), the formation of districts and the role of district administrators in Hungary in the Age of Dualism. The paper of Mária Homoki-Nagy dealing with the establishment and authority of orphans' court completed the research of public administration in this project.

László Nánási examined the office of Hungarian public prosecutors after the Second World War, while Gábor Rokolya revealed the history of the notarial office in the same era. László Papp and Mária Homoki-Nagy also analysed the question of judicial liability in practice, but László Papp wrote papers about two extraordinary courts, Court of Oberhofsmarschall (Főudvarnagyi Bíróság) and Court of Judicial Competence in the 20th century.

KEYWORDS:

Hungarian seneschal, research of folk legal practices, judicial liability, public prosecutor's office after 1945, notary's office after 1945, district administrators in Hungary, Lord Lieutenants in Age of Dualism

Az Államtudományi Kutatóműhely tagjai arra vállaltak kötelezettséget, hogy a polgári állam szervezetének kialakítása során mind a közigazgatásban, mind pedig az igazságszolgáltatásban milyen változtatásokat, az alkotmányos polgári állam eszméjének megfelelő új államszervezetet kellett létrehozni Magyarországon a 19. század második felében. Ehhez nélkülözhetetlen volt egyrészt a történelmi előzmények feltárása, valamint a 20. században bekövetkezett változások elemzése is. Mivel a kutatócsoport tagjai döntően jogászok, ezen belül a jogtörténet iránt érdeklődő és a jogtörténeti kutatásokat szem előtt tartó elméleti és gyakorlati szakemberek, az elkészült tanulmányok döntő része a mának is szóló jogtörténeti tárgyú tanulmány. Almási Tibor történészként¹ csatlakozott a kutatóműhelyhez, aki az Anjou-kor okleveles forrásainak kiváló ismerőjeként e kor országbíróinak működését feltáró tanulmányaival megalapozta egyrészt a bírói tevékenység és az ezzel szorosán összefüggő, attól elválaszthatatlan középkori perjog történetének új forrásokon nyugvó megismertetését. Ezzel szemben Nagy Janka Teodóra² arra vállalkozott, hogy a népi jogéletkutatás terén eddig végzett tevékenységét kiterjeszti, és három tanulmányban mutatja be a jogászok szerepét a népi jogélet, a népi jogszokások feltárásában. E jogászok munkája nélkül – ma már megalapozottan állíthatjuk – nem lehetett volna azokat a kodifikációs munkákat elindítani, amely a polgárosuló magyar törvénykönyvalkotást meghatározta. A történész, valamint a jogászok–jogtörténészek munkáját egészítette ki az a gazdaságtörténeti kutatómunka, amelyet Kovács György³ vállalt fel, és rajzolta meg a hivatásrendi gondolkodásnak a közgazdaságtanban való megjelenését egy tanulmányában.

A kutatómunka megtervezésekor – 2017 első felében – a kutatóműhely tagjai egy átfogó képet kívántak megrajzolni a közigazgatás és az igazságszolgáltatás polgári alkotmányos rendszerének bemutatására. A kiindulópont az osztrák–magyar kiegyezést megalapozó 1867: XII. tc. megalkotása és az azt követő – a közigazgatási rendszert újjászervező és a polgári igazságszolgáltatási szervezet kiépítését megvalósító – törvények elkészítése. A sarokpontot a kiegyezési alaptörvény kiegészítéseként is felfogható 1869: IV. tc.-nek az elfogadása jelentette, amely ugyan a bírói hatalomról rendelkezett, de amely törvénynek az 1. §-a kimondta, hogy „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülöníttetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak”. E kiindulópont határozta meg a kutatóműhely tagjainak tevékenységét, mert amíg a kutatók egyik csoportja a modern közigazgatási rendszer kiépítését, a törvényhatóságok, a törvényhatósági jogú városok, a járások szervezetének és tisztségviselőik hatáskörének alakulását kutatta,⁴ addig a kutatók másik csoportja átfogó értelemben az igazságszolgáltatás, ezen belül a bíróságok, az ügyészségek és a közjegyzők feladatainak történeti áttekintését nyújtotta.⁵

¹ Almási Tibor, egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.

² Nagy Janka Teodóra, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

³ Kovács György, egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar.

⁴ E körbe tartozott elsősorban Varga Norbert, Pétervári Máté, az igazságügyi minisztérium történetének megrajzolásával Antal Tamás, az árvaszékeknek a polgári alkotmányos rendszerben megtörtént kiépítésének bemutatásával Homoki-Nagy Mária.

⁵ Homoki-Nagy Mária, Papp László, Antal Tamás, Nánási László, Rokolya Gábor.

A kutatóműhely tagjainak egy része a feltárt levéltári források, memoárok, családi archívumok alapján nemcsak a polgári alkotmányos állam korának – 1867 és 1944 közötti időszak – történéseit tárta fel, hanem annak felszámolását, majd a rendszerváltást követő évek törekvéseit, a jogállamiság újbóli kiépítését is.⁶

Történetiségében szemlélve az elért eredmények ismertetésében elsőként Almási Tibor tanulmányait kell kiemelni. Az Anjou-kor időben egymást követő három jelentős országbírójának – Hermán nembéli Lampert, Köcski Sándor, Nagymartoni Pál – tevékenységét rajzolta meg több ezer Anjou-kori oklevél feldolgozásával. „Az országbíró az Aranybullák tanúsága szerint a 13. század középső harmadától a legfőbb világi méltóságviselők sorába számították, aki hasonlóan a nádorhoz és a bánhoz, az egyidejűleg több tisztség betöltésére jogosult országnagyok szűk körébe tartozott (1222:30. tc.).”⁷ A szerző a legújabb szakirodalom⁸ felhasználásával elemezte az országbírói intézmény fejlődését az Árpád-ház és annak kihalását követő interregnum időszakában azért, hogy az országos méltóság újbóli felemelkedését és ettől kezdve meghatározó szerepét a magyar igazságszolgáltatásban elemezni és értékelni tudja. A 14. század második harmadától már olyan „szövegükben is megismerhető oklevelek” és különösen „teljes szövegű országbírói okiratok” állnak a kutatók rendelkezésére, amelyek egyrészt az oklevelek tartalmi elemzését, másrészt a peres eljárás menetét, az alkalmazott bizonyítási eszközöket, az írásbeliség szerepének megnövekedését is kutathatóvá teszi. Ehhez a szerző Lampert országbíró nevével fémjelzett 275 okiratot dolgozott fel. Az oklevelek alapján az országbíró személyére, családjára vonatkozó eddig nem ismert adatot is feltárt.⁹ Lampert mester országbírói tevékenységét egyrészt a birtokhatárjárásokról készült leírásokból, valamint a perhalasztásokról, a peres felek engedtelensége miatti bírságolásokról készült oklevelekből ismerhetjük meg. Bár Károly Róbert országegyesítő politikája során Lampert tevékenységének első időszakában kevés ítéletlevél született, a királyi hatalom megerősödése viszont az országbíró munkájának növekedését is tükrözi. Ezek az oklevelek már azt is bizonyítják, hogy az országbíró tanúvallomások alapján hozta meg ítéletét. Ezek kapcsán olyan perjogi szabályokat tárt fel Almási Tibor, mint a háromszori kihirdetés gyakorlatát, a birtokbaiktatással szembeni ellentmondást, vagy annak meghatározását, hogy a peres fél állításának igazolására mennyi oklevelet mutasson be, hogy állítása teljes értékű legyen.

Almási Tibor másik tanulmányában Köcski Sándor országbíró tevékenységét vázolta, részletesen bemutatva az új országbíró személyére, családjára, vagyoni viszonyaira vonatkozó okleveles forrásokat. Bár látszólag ezek az okiratok nem függenek össze az országbírói tevékenységgel, mégis értékes adatokkal szolgálnak a királyi birtokadományozásokkal,

⁶ E körbe tartozik Nánási Lászlónak *A Népköztársaság ügyészségétől a köztársaság ügyészségéig* című tanulmánya, valamint Rokolya Gábornak a polgári közjegyzőség felszámolására, az állami közjegyzői intézmény kiépítésére vonatkozó tanulmányai.

⁷ Almási Tibor: Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 5–30. 7–8.

⁸ Szócs Tibor: Miből lett az országbíró. *Századok*, 151. (2017), 5. 1063–1088.; Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 2011. 32–35.

⁹ Almási (2017) i. m. 12.

a végrendelkezéssel kapcsolatos szokásokról, illetve eljárási módokról. Bár Köcski Sándor mindösszesen négy évig volt Károly Róbert országbírója, a szerzőnek sikerült bizonyítania, hogy a Lampert által kialakított eljárási „rendet” Köcski Sándor tovább folytatta, sőt az úgynevezett alaki bizonyítóeszközök – párbaj, eskü – kezdtek háttérbe szorulni és az *inquisitorius* eljárásra jellemző anyagi bizonyítóeszközök – tanúvallomások, okiratok – erősödtek meg. „Köcski Sándor bírói rendelkezéseket tartalmazó okirataiból és ítéletleveleiből világosan kitetszik, hogy lépten-nyomon előkerül az okleveles bizonyítás igénye, és bőséggel lehet példákat találni – kivált a birtokügyekben – a felek állításainak bemutatott oklevelekkel történő igazolására. Párbajjal való bizonyításra viszont mindössze egyetlen esetben ismert példa működésének időszakából, mégpedig 1326-ból.”¹⁰ Másik fontos megállapítása a szerzőnek Köcski Sándor országbírói működése kapcsán, a magyar perjogra a későbbi századokban oly jellemző perbeli egyezség megjelenése, sőt kikényszerítése. „Sándor országbíró nem egyszerűen csak megengedte a felek peren kívüli egyezségkötését, hanem azt akár kilátásba helyezett büntetés terhe alatt próbálta kikényszeríteni.”¹¹ Sőt fennmaradtak olyan nagy ítéletlevelek, amelyek már a későbbi joggyakorlat elemzése szempontjából is jelentősek.

Károly Róbert uralkodásának harmadik országbírója Nagymartoni Pál volt, akitől mintegy 3000 okirat maradt fenn, amelyeknek „nemcsak tárgyuk, tartalmuk hallatlanul szerteágazó, de rendkívül gazdagon illusztrálják a királyi jelenléti bíróság működési rendjét, a perjogi gyakorlat alakulását, a bizonyítási eljárások különböző formáinak alkalmazási gyakorlatát, a hiteles helyekkel való együttműködés különféle eseteit és módozatait, nemkülönben pedig az országbírói oklevelek megszövegezésének, kiállításának szokásosan követett eljárását és megoldásait”.¹² A szerző Nagymartoni Pál korából egy pert elemez részletesen azért, hogy a peres eljárásokban bekövetkező kisebb-nagyobb változásokat, eljárási szabályokat, a bizonyítási eljárás új módjait a többi oklevél tartalmának ismereteivel is alátámasztva bemutathassa.

Megállapítható, hogy Almási Tibor Károly Róbert három országbírójának fennmaradt okleveles adataiból olyan új eredményeket tudott feltárni, amelyek nemcsak a magyar középkori perjog szabályait tárják az olvasók elé, hanem a későbbi századokban is meghatározó perjogi intézmények kialakulását és szabályait írta le.¹³

A bírói hatalom történetében döntő változást eredményezett az 1869: IV. tc., amely kimondta a bírói függetlenség elvét, rögzítették a bíróvá válás feltételeit, az összeférhetlenségi szabályokat, és ezzel szoros összefüggésben hatályba léptették a bírói felelősség kérdését szabályozó 1871: VIII. tc.-t. „Általánosságban a bírói hatalom felelőssége *erkölcsi, fejelemli, és vagyoni* felelősséggel írható le. Az igazságszolgáltatás *erkölcsi felelőssége*

¹⁰ Almási Tibor: *Köcski Sándor királyi országbíró működésének okleveles adatai (1324–1328)*. Kézirat.

¹¹ Uo.

¹² Almási Tibor: *Megjegyzések Nagymartoni Pál királyi országbíró pályájához és működéséhez (1328–1349)*. Kézirat.

¹³ Almási Tibor a magyar perjog történetének olyan időszakát elemezte, amely eddig ilyen mélységben ismeretlen volt a tudomány számára.

a jogállamiság rendszerében nem a bíró saját belátása szerinti döntésében, hanem sokkal inkább a jogszabály jogalkotói akarat szerinti alkalmazásában érhető tetten. Ez az erkölcsi felelősség az, amely a társadalom számára garanciát jelent arra, hogy a bíró a jogszabályt nem pusztán nyelvtani értelménél, hanem rendeltetésénél és funkciójánál fogva fogja értelmezni és alkalmazni a konkrét tényállásra. Az erkölcsi felelősségtől a *fegyelmi és vagyoni* felelősség már kézzelfoghatóbb kategória, hiszen azok – eljárásjogi értelemben – a pártatlan és tisztességes eljárás garanciáiként értelmezhetőek. A bírói felelősség, amely annak közhatalmi jellegéből vezethető le, egy modern államban a bírói függetlenséggel együtt értelmezhető.¹⁴ A bírói felelősségét kérdését Papp László és Homoki-Nagy Mária is kutatta. Papp László a bírói felelősségnek a korábbi századokban meglévő történeti gyökereit is feltárta, Homoki-Nagy Mária viszont az 1871. évi törvénynek egyrészt az 1869: IV. tc. rendelkezéseivel való összefüggését, valamint a Szegedi Királyi Ítéltábla fennmaradt iratai alapján a gyakorlatban megvalósuló tartalmi elemeit kutatta. A szerző források alapján mutatta be, miért kellett a közigazgatási és bírói hatalom szétválasztását követően előbb a nagy közigazgatási törvényeknek megszületniük, és ezt követően, illetve részben párhuzamosan lehetett a bírósági szervezetet kialakítani. Mindezt természetesen az ország területi egységének a helyreállítása alapozta meg.¹⁵ Papp László részletesen elemezte a bírósági rendszeren belül felállított fegyelmi tanácsokat, illetve azokat a törvényeket, amelyek a rendes bíróságokon kívül a különös bíróságok bíráinak felelősségével is foglalkozott. Ehhez szorosan kapcsolódott az esetleges kártérítési kérdéseknek a levéltári forrásokon nyugvó feldolgozása és a fegyelmi büntetések rendszerének bemutatása.¹⁶

Homoki-Nagy Mária tanulmánya kollégája kutatásait jól kiegészíti, hiszen a Csongrád Megyei Levéltárban őrzött Szegedi Királyi Ítéltábla iratai¹⁷ között olyan forrásokat talált, amelyek alapján megállapítható, egy-egy bíró mely mulasztását vagy cselekedetét értékelte úgy a fegyelmi tanács, hogy az kimerítette a fegyelmi vétség tényállását. Maga a törvény nem adott – nem is adhatott – taxatív felsorolást arra nézve, mely cselekményeket volt kötelező fegyelmi vétségnek minősíteni. Ezt tényleg a mindennapok gyakorlata formálta az egyszerű mulasztásoktól az olyan magatartásokig, amelyek már a bíró áthelyezéséhez, végső soron nyugdíjazásához vezettek. A szerző a feltárt levéltári forrásokból arra a megállapításra jutott, hogy a fegyelmi tanácsokban eljáró bírák igyekeztek a fegyelmi vétség gyanúja miatt eljárás alá vont bírókat egyrészt megvédeni az alaptalan panaszoktól, másrészt, ha ténylegesen megállapították a fegyelmi vétség elkövetését, a törvény keretei között olyan büntetéseket kiszabni, amely nemcsak arányos volt az elkövetett cselekménnyel vagy éppen mulasztással, hanem a bírót a megfelelő bírói magatartásra tudta kényszeríteni. Más volt a helyzet azokban az esetekben, amikor a bíró erkölcsi magatartása merítette ki

¹⁴ Papp László: *A bírák fegyelmi felelőssége a polgári korban*. Kézirat.

¹⁵ Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 45–68.

¹⁶ Papp László: *A bírák fegyelmi felelőssége a polgári korban*. Kézirat.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád megye Levéltára Szegedi kir. Ítéltábla iratai VII.I. 1890–1940

a hivatali vétség tényállását. Ezekben az esetekben alkalmazták leginkább az áthelyezést, és ha ez sem segített, végső soron a bíró kényszernyugdíjazását.¹⁸

Az I. világháború végét követő évek eseményei – különösen az 1918–1919-ben történtek – alapozták meg azokat a fegyelmi eljárásokat, amelyeket a bírák politikai megnyilvánulásai miatt indítottak 1921–1922-ben. Már az 1869: IV. tc. tiltotta és összeférhetetlennek minősítette, hogy a bíró politikai pártnak, érdekképviseleti szervnek tagja legyen. Az 1918-ban, 1919-ben lezajlott események során több bíró néha akaratlanul, máskor tudatosan vett részt új politikai szervezetekben (nemzeti bizottság), vagy nyilvánított véleményt politikai rendezvényeken. A levéltári iratok alapján jól elkülöníthető, mit tekintettek fegyelmi vétségnek, ami a bíró nyugdíjazását, felmentését eredményezte, és mit olyan tevékenységnek, amely nem merítette ki a fegyelmi vétség körét.¹⁹ Papp László megalapozottan állapította meg, hogy „ma már jogfilozófiai közhely, hogy az önálló bírói hatalom a demokratikus jogállamokban alapvető követelmény, amelyet a bírói függetlenség fogalmával fejezhetünk ki. Maga a bírói függetlenség az ítékezés pártatlanságát hivatott biztosítani, s ebben az összefüggésben azt a lehető legtágabban kell értelmezni.”²⁰

A bíró felelősség kérdését Papp László a II. világháborút követő években is elemezte, amikor a polgári alkotmányos állam jól működő igazságszolgáltatási szervezetét, a bíróvá válás feltételeit megváltoztatták. Közvetlenül a II. világháború utáni években először a *nép-bíróságokat* állították fel, melyeket felhatalmaztak arra, hogy a háborús bűnösök ügyében eljárjanak. Papp e körben elemezte a katonai bíróságok rendszerének kialakítását, a népi ülnökök rendszerének bevezetését, a Közigazgatási Bíróság felszámolását és mindezzel együtt a polgári jogállam teljes felszámolását. Az 1950-es évektől kezdve ténylegesen már nem lehetett bírói függetlenségről beszélni, és összességében „a bírói és ügyészi szervezet átalakítása során az ítékezés pártatlanságát ásta alá, amelynek helyreállítása a rendszer-váltás feladata volt”.²¹

Papp Lászlónak és Homoki-Nagy Máriának a bírói függetlenség és a bírói felelősség kérdését elemző tanulmányai magukban foglalják az 1869 után kialakított és megszervezett általános hatáskörű bíróságokat. Bár a királyi járásbíróságok és törvényszékek tevékenységével nem foglalkoztak – a vállalt kutatási programban ez nem is szerepelt – mégis a fegyelmi vétségek tárgyalásakor egyes törvényszékek munkájába is bepillantást engednek a kutatók. A bírói felelősség kérdését elemezve Homoki-Nagy Mária megjegyzte, hogy bár a bírói felelősséget már a korábbi századokban is szabályozták, arról érdemben csak a 19. század végétől lehet levéltári források alapján beszélni. Ennek oka, hogy iratok csak attól az időponttól kezdve maradtak fenn, amikor a királyi Ítéletablákat 1890-ben

¹⁸ Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2020), 3. 208–235.

¹⁹ Uo.

²⁰ Papp László: *A bírói függetlenség legsötétebb órái*. Kézirat.

²¹ Uo.

felállították.²² A 19. század végére kialakult bírósági szervezet a trianoni szerződés aláírását követően – 1920-tól – megváltozott. Ennek elsődleges oka az volt, hogy az elcsatolt területekről egyrészt átköltöztek az ott „szolgáló” bírák, bírósági segéd személyzet, akiket az anyaország megpróbált elhelyezni, bírói statutust biztosítani, amely óhatatlanul feszültséget eredményezett az „ittthoni” és a „határon túlról” érkezett bírák között. Magyarország területének megcsonkítása a bírák mellett természetesen érintette az ügyészeket és a közjegyzőket is.²³ A területek elcsatolása a magánjogi és a büntetőperек lefolytatására is hatással volt. Antal Tamás a Szegedi királyi Ítéltábla fennmaradt iratai alapján elemezte, hogyan alakult az egyes bíróságok illetékessége, mikor járhatott el a határon belül maradt bíróság a határon kívül rekedt peres fél vagy felek ügyében, és mikor kellett megszüntetni a már folyamatban lévő pereket Magyarország területének megváltoztatása miatt. „Az ország déli megyéinek, köztük Csanád, Torontál és Bács-Bodrog vármegyéknek²⁴ az elcsatolása az ott működött bíróságok területi illetékességét oly módon is befolyásolta, hogy a kormány a bácsalmási és a bajai királyi járásbíróóságok, illetve a szekszárdi törvényszék és a pécsi ítélőtábla hatósági jogkörét kiterjesztette a »Bácsországból« megmaradt északnyugati részre.”²⁵ Bár a Szegedi Ítéltábla elnökei kísérletet tettek arra, hogy a kormány ezt a helyzetet megváltoztassa, és a bajai törvényszéket ismét a Szegedi Ítéltábla területi illetékességébe sorolja, ez nem valósult meg, és a területi elcsatolások miatt „csupán a szegedi és a gyulai törvényszék, valamint azok járásbíróóságai tartoztak hozzá, a többi elveszítve a csonka ország *legkisebb ügyforgalmú* ítélőtáblájává vált”.²⁶ A Szegedi Ítéltábla illetékességéhez tartozó nagyikindai, szabadkai és újvidéki törvényszékektől fellebbezett ügyek az ítélőtáblán „rekedtek”, de amelyeket már nem lehetett tárgyalni.

A törvényszékek és az ítélőtáblák működését nemcsak a trianoni szerződés aláírásával bekövetkezett területvesztés, az ezzel összefüggő illetékességi kérdések befolyásolták, de – különösen a polgári perekben – az infláció miatt bekövetkezett monetáris rendelkezések is. „Az ítélőtáblák jogállásában Bethlen István és Károlyi Gyula kormányait követően a *közigazgatási bíráskodás* 1932–33-ban tervezett reformja hozhatott volna pozitív fordulatot, de a politikai jobbrtolódás immár nem támogatta a bírói hatalom hatókörének szélesítését, sem a hazai jogászság identitástudatának emelését.”²⁷

²² Sajnálatos módon a királyi törvényszékeknek 1871–1890 között keletkezett iratanyaga nagy részben megsemmisült.

²³ Miként alakult Trianon után az elcsatolt területeken rekedt vagy még éppen az anyaországba áttelepült ügyészek, közjegyzők sorsa, azt Rokolya Gábor és Nánási László elemezte. De a Szegedi kir. Ítéltábla tevékenységét is megváltoztatta Trianon, amelynek történetét Antal Tamás dolgozta fel.

²⁴ Gyémánt Richárd: A határon túli magyarság fogalma, keletkezése. In Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitikai ismeretek*. Szeged, 2017. 81–82., 89–90., 109.; Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet a két világháború között. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 195–207., különösen: 195–201.

²⁵ Antal Tamás: A trianoni békeszerződés hatásai a királyi ítélőtáblákra – különös tekintettel a szegedire. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 31–44. 37.

²⁶ Uo. 38.

²⁷ Uo. 44.

A gazdasági válság hatásai nemcsak a magyar gazdasági-pénzügyi életben voltak kimutathatók, de befolyásolta a bíróságok működését is. Egyik oldalról a társadalom egy részének politikai értelemben vett balra tolódása sajátos politikai büntetőpereket eredményezett. A Szegedi Ítéltábla gyakorlatából mutatott be és elemzett néhány meghatározó esetet Antal Tamás.²⁸

De ugyancsak a gazdasági válság következményének tudható be az árdrágítások gyakorlatának megjelenése a mindennapok gazdasági életében, és amely végül a tisztességtelen verseny körét is túllépve új, különbíróság megszervezését igényelte. Ez lett az uzsorabíráskodás.²⁹

A modern bírósági szervezet kiépítése maga után vonta, hogy az általános hatáskörű rendes bíróságok megszervezését követően a speciális hatáskörrel rendelkező ügynevezett különös bíróságok felállítására is sor kerüljön. E bíróságok létrehozása több okból történhetett. Részben történelmi okoknál fogva meghatározott személyi kör törvényben meghatározott ügyei miatt állítottak fel különbíróságokat. E körbe tartoztak Magyarországon a dualizmus korában megszervezett úrbéri bíróságok, illetve a Főudvarnagyi bíróság. De speciális ügycsoport elbírálására is létrehozhattak különbíróságokat, amely körbe tartozott például a Közigazgatási Bíróság, a Hatásköri bíróság, a Szabadalmi bíróság. Napjaink joggyakorlata is igényli a különbíróságok megszervezését. *Papp László* a bírói függetlenség és a bírói felelősség kérdését elemezve vizsgálta általános értelemben azt a kérdést, hogy általános hatáskörű bíróságok és különbíróságok rendszerében érvényesíthető-e a bíróságok egységének elve, valamint különbséget lehet-e tenni az általános bíróságra kinevezett bírók és a különbíróságokra kinevezett bírók között? Külön felelősségi szabályok érvényesülnek-e az egyik vagy a másik bíróságra kinevezett bírakra vonatkozóan? A tudománytörténeti háttérrel elemezve megállapította, hogy a bíróságok egységének elvét minden körülmények között érvényesíteni kell, és ezenkívül a bírói hatalomról szóló törvényben meghatározott alapelveket kellett – és kell napjainkban is – minden bíróval szemben érvényesíteni.

Ezt követően *Papp László* a történelmi események által életre hívott különbíróságokat mutatta be. Ezek közül a *Főudvarnagyi Bíróság* mint hivatal már a 18. században is működött, hatáskörébe tartozó ügyekben az osztrák jogot alkalmazta. Ez ellentétes volt a magyar egységes bíróság elvével, ezért 1909-ben újjászervezték, a magyar törvényekben meghatározott feltételekkel rendelkező bírókat neveztek ki, és a magyar törvényeket kellett alkalmazni. Kis megszakítással a II. világháború végéig működött. Sajátos szerepet töltött be Magyarországon is a *konzuli bíráskodás*, amelynek révén biztosították, hogy magyar állampolgár ügyeit külföldön is a magyar jog szerint lehessen megítélni. A rendi kor hagyományának tekinthető a *községi bíróság* fennmaradása, amelyek kis perértékű ügyekben járhattak el. E bírói fórum fenntartásával a közigazgatás és a bírói hatalom szétválasztásának elve sérült. (Ugyanezt állapította meg Homoki-Nagy Mária a gyámhatóságok újbóli

²⁸ Antal Tamás: Szélsőbaloldali büntető ügyek a Szegedi kir. Ítéltábla előtt a világgazdasági válság idején. In Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Ünnepi kötet Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. 27–38.

²⁹ Amelyről *Papp László* írt önálló tanulmányt.

megszervezését elemezve, amikor az árvaszékek és a szolgabíróknak e körben adott hatáskörét elemezte.)

1945-ben állították fel a háborús bűnösök felelősségre vonására a *népbíróságokat*, és ugyancsak megtorlás jelleggel hívták életre 1956 után a *Legfelsőbb Bíróság Népbíró-sági Tanácsát*.³⁰ E két utóbb említett különbíróság tevékenységével összhangban elemezte a bírói függetlenség és a bírói felelősség kérdését Papp László.

A különbíróságok másik nagy csoportját a speciális ügyeket ellátó bíróságok köre alkotta Magyarországon. Idetartoztak a katonai ügyekben eljáró katonai bíróságok, a munkaügyi kérdéseket tárgyaló munkaügyi bíróságok és a közigazgatási határozatok ellen jogorvoslatot biztosító Közigazgatási Bíróság. E fórumok létrehozásának történelmi hátterét rajzolta meg Papp László különös tekintettel arra, hogy a Közigazgatási Bíróság történetének, szervezetének, az általa végzett bírói gyakorlatnak a feltárása *Stipta István* kutatási témájába tartozik. A különbíróságok közül viszont az általános jellemzésen túl sokkal mélyebb kutatásokat folytatott Papp László, amikor az iparjogvédelmi bíráskodásról, az uzsorabíráskodásról és a Hatásköri Bíróság működéséről írt. A *Szabadalmi bíróságot* már a 19. század utolsó harmadában felállították, tekintettel arra, hogy az egyre növekvő számú szabadalmi bejelentéssel a vitás kérdések is megszapordtak.³¹ E bíróságban éppen a szabadalmi ügyek tárgya miatt a kinevezett bírák fele szabadalmi ügyekben jártas szakember volt.

Sajátos gazdasági helyzet hívta életre az úgynevezett uzsorabíráskodást Magyarországon. A Csemegi-kódex az uzsorát már önálló tényállásként szabályozta, és ehhez az adós szorult helyzetének kihasználása adta a kiindulópontot. Önmagában az uzsorások ellen elegendőnek minősült a Csemegi-kódex rendelkezését alkalmazni. A világháború következtében kialakuló infláció, valamint a mezőgazdasági termékek hiánya felszínre hozta az árdrágító magatartást, amely már oly méreteket öltött, hogy a magyar gazdaság és a társadalom biztonsága érdekében fel kellett lépni ellenük. Ezt tette meg az 1916: IX. tc., amelynek alapján 1916 és 1920 között működtek az uzsorabíróságok, mint egy speciális büncselekménycsoportnak az önálló elbírálására hivatott testület.³²

A különbíróságok rendszerében részletesen elemezte Papp László a *Hatásköri Bíróság* szerepét. Az 1907-ben felállított új bíróságnak – nevéből adódóan – a különböző hatásköri összeütközéseket kellett kezelni. E hatásköri összeütközések keletkezettek közigazgatási szervek között, bíróságok között, közigazgatási szerv és bíróság között. Ennek a bíróságnak a szervezetét, elnökségét, hatáskörét, eljárási ügyrendjét az 1907: LXI. törvény határozta meg.³³

³⁰ Papp László: Különbíróságok szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerekben. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 69–81. 73.; Papp László: *A bírák fegyelmi felelőssége a polgári korban*. Kézirat.

³¹ Papp László: Iparjogvédelmi bíráskodás Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 227–239.

³² Papp László: *Uzsorabíráskodás Magyarországon*. Kézirat.

³³ Papp László: *Hatásköri Bíróság*. Kézirat.

Papp László kutatásai elsődlegesen a különbíróóságok létrehozására és működésük bemutatására szorított, de a bírói függetlenség és a bírók fegyelmi felelőssége tárgyában végzett kutatásai révén az egységes bíróság elvének érvényesülését is be tudta mutatni. „E bíróságok egy része a korszak történelmi sajátosságaihoz igazodott, azonban voltak olyan különbíróóságok is, amelyek bármely polgári államberendezkedésben működőképesek lehetnek. A második csoportba tartozó különbíróóságok életében a II. világháborút követő időszak hozott jelentős törést, és a rendszerváltást követően csak egy részüket állította helyre a jogalkotó. Ennek oka egyrészt az, hogy bizonyos különbíróósági funkciókat 1990 után más bíróság vagy szerv útján lát el az állam, azonban a munkaügyi, közigazgatási, szabadalmi és fiatalokúak bíráskodása tekintetében a II. világháborút megelőző szervezeti megoldások még napjainkban is történelmi mintául szolgálhatnak.”³⁴

A polgári alkotmányos állam igazságszolgáltatási rendszerének kiépítéséhez szorosán hozzátartozott a vádhatóság megszervezése. Modern értelemben vett ügyészségről a neoabszolútizmus korában az osztrákok által megszervezett ügyészségekig valójában nem beszélhetünk. A vád képviseletét ellátó ügyész azonban már a rendi korban is megjelent Magyarországon. Ezt a történelmi háttérrel és az ügyészség kialakulásának időszakát elemezte tanulmányában *Nánási László*, bemutatva, hogy a királyi jogügyek igazgatója, a vármegyékben, szabad királyi városokban megjelenő tiszti ügyész tevékenysége hogyan járult hozzá a modern vádhatóság kialakulásához. Elemezte a reformkor törekvéseit a modern ügyészi szervezet kialakítására, majd a neoabszolútizmus osztrák mintára megszervezett rendszerét, hatáskörét rajzolta meg.³⁵ Az általános történelmi fejlődésen túl a jogszabályi háttér elemzésével széles perspektívában mutatta be az ügyészek szerteágazó tevékenységét. Az ügyészség történetének következő nagy korszaka a polgári jogállamban, az önálló magyar ügyészi szervezet létrehozása, szervezetének, hierarchiájának, az ügyésszé válás feltételei törvényi megfogalmazásának az időszaka. Nánási történelmi perspektívába helyezve mutatja be a Koronaügyész, a főügyészségek és ügyészek szervezetét, a törvényben meghatározott hatásköröket mind büntető, mind pedig a magánjog területén.³⁶

Ezt követően az ügyészség történetének harmadik korszakát az 1945 és 2003 közötti időszak eseményeit elemezte a szerző, amely a Népköztársaság ügyészi rendszerétől a Köztársaság ügyészi szervezetének kialakításáig terjed. Levéltári források, családi archívumok felhasználásával tárta fel a polgári jogállam ügyészségi rendszerének felszámolását, az ügyészek meghurcolását az 1950-es években. Bár a kádári konszolidáció némi nyugalmat hozott az ügyészi szervezeten belül, a jogállami követelményeknek megfelelő ügyészi szervezet újjáalakítására csak a rendszerváltást követően kerülhetett sor.³⁷ Bár elemzéseiben – széles körű levéltári forrásokra támaszkodva – több évszázad ügyészi tevékenységét elemzi, kutatásának súlypontja a polgári kori ügyészség tevékenységének bemutatására összpontosul.

³⁴ Papp (2017) i. m. 81.

³⁵ Nánási László: *Az ügyészi funkció Magyarországon a kezdetektől 1871-ig*. Kézirat.

³⁶ Nánási László: *A királyi ügyészség Magyarországon 1872–1945*. Kézirat.

³⁷ Nánási László: *Népköztársaság ügyészségétől a Köztársaság ügyészségéig (1945–2003)*. Kézirat.

A jogállamban érvényre jutó jogbiztonság megvalósításának egyik elengedhetetlen feltétele volt a jól működő ügyészi szervezet, amelynek működését az 1896-ban elfogadott Bűnvádi perrendtartás is segítette. Épp a vádhatóság és a nyomozóhatóság munkájában megmutatkozó hiányok, a Sárga könyv elégtelensége hívta fel a törvényalkotók figyelmét az egységes büntető perrendtartás elkészítésének szükségességére, amely az ügyészi munka hatékonyabbá tételét is elősegítette.

A polgári alkotmányos állam működése szükségessé tette a közhitelességet biztosító szervezetnek, a közjegyzőségeknek a létrehozását is. A modern értelemben vett *közjegyzőség* felállítása szintén az osztrák–magyar kiegyezést követő években történt. A hiteleshelyek közhitelességi tevékenységének megszüntetése és egy új rendszerű szerv létrehozása nem volt könnyű. Különösen a közjegyzők, a községi jegyzők és az ügyvédek által végzett feladatok elhatárolása okozott gondot. Bár a közjegyzők mindig törekedtek hatáskörük kiszélesítésére, és az ebből fakadó hivatásrendek közötti viszályok nem szűntek meg véglegesen, a magyar közjegyzők „kiállták az idő próbáját”. Rokolya Gábor a kutatóműhely tagjaiként nem a jogállamban tevékenykedő közjegyzők történetét elemezte, hanem a II. világháborút követő időszaknak a közjegyzői tevékenységet befolyásoló törvényi intézkedéseivel, a polgári közjegyzőségek megszüntetésével, az állami közjegyzői intézmény kialakításával és végül a rendszerváltást követő új törekvésekkel, a polgári közjegyzőség visszaállításának történetét eleveníti fel.

Rokolya Gábor elsőként az 1945–1949 közötti történéseket elemzi. A királyi közjegyzők egy részét a háborúban való részvétel, székhelyének elhagyása miatt felmentették, hatáskörüket csorbították. A közjegyzői feladatok mindig szorosan összefüggnek az öröklési jog kérdéseivel, így a II. világháborút követő években, amikor még mindig nem volt egységes magánjogi kódex, a közjegyzők az egyes magánjogi intézmények önálló törvénybe foglalását javasolták. E néhány év alatt felszámolták a közjegyzői kamarákat. Rokolya Gábor részletesen ismerteti egyes közjegyzők életpályájának alakulását, kettétörését az 1950-es években velük szemben lefolytatott igazolóbizottsági és egyéb eljárások következtében. Kiemelendő e közjegyzők sorából például Fekete László esete, aki a Horthy-korszakban sem politizált, nagy tekintélyű, nagy tudású szakembernek tartották, aki alkalmassága révén az országos közjegyzői kamara elnöki tisztjének a várományosa volt. Mégis, az ellene irányuló eljárás során sikerült olyan tanúvallomásokat felsorakoztatni ellene, amely miatt feddés büntetésben részesítették. Ezzel az elnöki székbe a kommunista rendszer megbízható emberét sikerült beültetni.

Sok közjegyzőt kitelepítettek, internáltak a Rákosi-korszakban, sokan abbahagyták közjegyzői munkájukat, ha tehették, ügyvédként folytatták jogi hivatásukat, sokat közülük nyugdíjaztak. S azt kell megállapítani, hogy még ez volt az elviselhetőbb, mert sok közjegyző koncepció per áldozata lett. „Az ügynöki jelentések alapján konstruálták a koncepció pereket, amelyeknek célja kettős volt, egyrészt a társadalom megfélemlítése, másrészt a maguk társadalmi körében tekintélyes, mértékadó emberek egzisztenciájának

tönkretétele.”³⁸ Rokolya Gábor aprólékos munkával, levéltárakból, fennmaradt családi iratokból gyűjti össze az adatokat Magyarország közjegyzőiről, és egy-egy életút megrajzolásával egyben Magyarország történetét is megrajzolja a közjegyzők életútja által.

Az állami közjegyzőség létrehozása az önálló közjegyzői tevékenységet bár látszólag fenntartotta, ténylegesen beolvastotta a polgári bíróságok keretei közé.³⁹

A rendszerváltás lehetővé tette, hogy ismét a polgári alkotmányos államnak megfelelő, önálló közjegyzői szervezet jöjjön létre Magyarországon. Ezt a törekvést a bíróságok keretei közül való kiválás és a közjegyzői kamarák újbóli megszervezése fémjelzte.⁴⁰ Rokolya Gábor a közjegyzőségek történetének megírásával és ezen belül egyes közjegyzők élet-történetének feltárásával olyan mintát ad a szűkebb és tágabb olvasóközönség elé, amely a további kutatások szükségességét indokolja.

Az Államtudományi kutatóműhely tagjainak másik köre a közigazgatás történetének egy-egy szeletét kutatták. A közigazgatási és a bírói hatalom szétválasztásának kimondása szükségessé tette az önálló törvényhatóságok megszervezését és polgári jogállam új közigazgatási rendszerének kiépítését. Ezen átfogó témából Varga Norbert egyrészt a főispánok szerepét, hatáskörüknek alakulását elemezte, de elsősorban a törvényhatósági jogú városok élére kinevezett főispánok esetében.⁴¹ Ez a rendi hagyományokhoz képest szokatlan volt, hogy a megyék mellett még a volt szabad királyi városok élére is főispánt nevezzen ki az uralkodó, miközben inkább e tisztség eltörlését várták. A levéltári források alapján Varga Norbert Szeged, Kecskemét, Debrecen törvényhatósági bizottságainak működését vizsgálta,⁴² illetve azt, hogy ebben a munkában milyen szerepet játszott a kinevezett főispán, aki gyakran több város főispáni tisztjét is ellátta egyidőben. A főispánok mellett a törvényhatóságok más tisztségviselőinek is fontos szerep jutott, amit a törvényhatósági bizottság, illetve a városok esetében a városi tanács működésének elemzésével lehet és kell megrajzolni.

Az újonnan megszervezett törvényhatósági bizottságok saját maguk alkották meg törvényi felhatalmazás alapján szervezeti és működési szabályait. E szabályzatokból jól megrajzolható a megválasztott tisztségviselők feladat- és hatásköre, illetve a köréjük szervezett hivatalok tényleges működése. A polgári állam szükségesnek tartotta, hogy a kis-korú árvák nevelését, gondozását, iskoláztatását állami eszközökkel is biztosítsák, és ennek

³⁸ Rokolya Gábor: Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 83–98. 96.; Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség megszüntetése (1945–1949)*. Kézirat.

³⁹ Rokolya Gábor: *Az állami közjegyzői intézmény kiépítése és működése (1950–1956)*. Kézirat.; Rokolya Gábor: *Az 1956-os forradalom a közjegyzőség történetében*. Kézirat.; Rokolya Gábor: *A kádári konszolidáció közjegyzősége (1957–1988)*. Kézirat.

⁴⁰ Rokolya Gábor: A közjegyzői intézmény átalakulása a rendszerváltáskor (1987–1991). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 283–303.

⁴¹ Varga Norbert: *A főispán szerepe és tevékenysége a városigazgatásban*. Kézirat.; Varga Norbert: A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 1. 180–199.

⁴² Varga Norbert: *A városi tanács működése a közigazgatási rendszerben*. Kézirat.; Varga Norbert: A polgármester hatásköre az 1870:XLII. tc. alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2020), 3. 260–275.; Varga Norbert: *A városi tisztségviselők megválasztása*. Kézirat.

lett az eredménye, hogy az 1870: XLII. tc. minden törvényhatóságnak és rendezett tanácsú városnak kötelezettségévé tette az árvaszékek újjászervezését. Az árvák ügyeinek intézése közigazgatási feladat volt, ezért az újjászervezett közigazgatási hatóságoknak kellett ezekről gondoskodni. Amellett, hogy meghatározták, majd pedig megválasztották az árvaszékek tagjait, rögzítették hatáskörüket, amely jelentős mértékben bővült. A kiskorú árvák mellett az örökbefogadás, a törvényesítés, a holtak nyilvánítás, valamint a nagykorúak és távollévők vagyonának kezelésére rendelt gondnokság feladatait is el kellett látniuk. Homoki-Nagy Mária a polgári államban felállított árvaszékek szervezetét, működését, hatáskörének alakulását tárta fel a csanádi és a csongrádi árvaszéki iratok alapján.⁴³ Ezek segítségével bizonyította, hogy a közigazgatási és a bírói hatalom szétválasztása nem ment egyszerűen, épp a kiskorú árvák ügyeinek rendezése során lehetett nagyon komoly hatásköri összeütközésekre bukkanni az illetékes árvaszék és törvényszék között. Az árvaszékek működésének elején, a neoabszolutizmus korából megörökölt és még be nem fejezett ügyek adták talán a legtöbb problémát az árvaszékeknek. Mindez összefüggött azzal, hogy sem egységes magánjogi kódex, sem a gyámságra vonatkozó, sem az öröklési rendet szabályozó egységes törvény nem állt rendelkezésre. Ezért volt szükségzerű a gyámságról gondnokságról szóló 1877: XX. tc. megalkotása, amely hosszú időre meghatározta az árvaszékek működését is.⁴⁴

A törvényhatóságok szervezetének kialakítása maga után vonta a törvényhatóságon belüli kisebb közigazgatási egységek, a járások megszervezését és működését. Pétervári Máté kutatásai során egyrészt az osztrák járási szervezetet, annak kialakítását és működését vizsgálta, különös tekintettel arra, hogy az a magyar járási szervezet létrehozásának is egyik példaként szolgált.⁴⁵ Az úgynevezett alsó-középszintű közigazgatás megszervezése Ausztria és Magyarország közigazgatási rendszerében alapvető fontosságú volt, ugyanakkor a magyar törvényalkotó a jogfolytonosságra helyezve a hangsúlyt a szolgabírákat ruházta fel azzal a közigazgatási hatáskörrel, amellyel a járások irányítása megvalósulhatott.⁴⁶ Pétervári elemezte a hatalmi ágak szétválasztásának megvalósulását járási szinten, ugyanakkor utalt arra is, hogy a szolgabíró a kihágási törvény elfogadását követően (1879) kihágási ügyekben bírói feladatokat is kapott. Ahogy a Papp László által elemzett községi bíraskodás megmaradása, úgy a Pétervári által bemutatott szolgabírói hivatal bírói feladatai révén áttörték a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, igazat adva annak a tételnek, hogy a hatalmi ágak szétválasztása nem valósulhat meg teljes mértékben.⁴⁷

⁴³ MNL CSML Szeged Csanád megye Árvaszékeinek iratai IV.B.411, 1872–1923; MNL CSML Szentes Csongrád megye Árvaszékeinek iratai IV.B. 410. 1872–1920.

⁴⁴ Homoki-Nagy Mária: *Az árvaszékek működése a dualizmus korában*. Kézirat.

⁴⁵ Pétervári Máté: *A magyar és osztrák járások összehasonlítása*. Kézirat.

⁴⁶ Pétervári Máté: A szolgabírák hatáskörének bemutatása az 1870:XLII. tc. rendelkezései alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2020), 3. 238–259.; Pétervári Máté: Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása járási szinten. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 241–253.

⁴⁷ Pétervári Máté: A szolgabírói hivatal az 1870:XLII.tc. alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 3. 56–77. Kézirat.; Pétervári Máté: *A szolgabírák jogállása az 1870:XLII. tc. időszakában*. Kézirat.

A közigazgatási rendszer működésének egy sajátos szervezetét az igazságügyi minisztérium – részben az I. világháború és az azt követő forradalmak, részben pedig a Horthy-korszakbeli – történetét elemezte Antal Tamás a megmaradt és feltárt források tükrében.⁴⁸

A közigazgatási szervezet és az igazságszolgáltatási szervezet működésének jó hátterét adja Nagy Janka Teodóra kutatói tevékenysége, aki a népi jogéletkutatás eredményeit tárja az olvasó elé. A 19. század végén, 20. század elején elindult népi jogszokások összegyűjtésének munkájában több jogász – Bónis György, Tárkány-Szűcs Endre, Papp László, Hofer J. Miklós – vett részt, és munkásságuk, a feltett kérdésekre kapott válaszok, azok rendszerezése szolgáltatta az alapot a Magyarországon is elinduló kodifikációs munkának.⁴⁹ Ekkor ez a munka nem vezetett eredményre, különösen az I. világháború eseményei akadályozták ennek a munkának a folytatását, de a levéltárakban megőrzött dokumentumok – még ha töredékesen is, de – jól mutatják azt a jogéletet, jogszokások rendszerét, ahogy a mindennapok sorát az emberek éltek. Nagy Janka Teodóra a népi jogéletkutatásban részt vevők személyét is bemutatja, sőt Hofer J. Miklós hagyatékának feltérképezésével, az abban megőrzött dokumentumok közzétételével olyan új eredményeket tárt fel és írt meg, amely hosszú ideig feladatot ad a néprajzos és jogtörténész kollégák számára.⁵⁰

Az egyes hivatásrendek történetének – még ha nem is teljes, csak részlemek – feltárásával, a kutatócsoport tagjai a jogállam, az alkotmányos államberendezkedés alapelveinek érvényesülését, működését tudták bizonyítani. Ezt egészítette ki a gazdaságtörténeti háttérkutatások eredményeit tartalmazó gazdaságtörténeti munka, amelyet Kovács György készített el. A szerző részletesen elemezte a merkantilista, a kameralista gazdasági irányzatok nemcsak európai, hanem magyarországi képviselőinek munkásságát, többek között Skerlecz Miklós kereskedelmi, gazdasági, sőt a törvényhozói munkában való részvételét. A 19. század közgazdaságtani elméleti irányzatai megjelentek a magyar reformkorban született törvényjavaslatokban is, mintegy hátterét adva a 19–20. század fordulóján megjelenő jogállami reformoknak.⁵¹

⁴⁸ Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből I. rész: Hadiállapot, forradalmak, konszolidáció. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 144–173.; Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből II. rész. A közjogi provizórium első évtizede. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 176–205.

⁴⁹ Nagy Janka Teodóra: Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyomány gyűjtésében (1939–1948). *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 1. 244–271.; Nagy Janka Teodóra: A jogászság szerepe a jogi népeletkutatásban (1939–1948). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 177–202.

⁵⁰ Nagy Janka Teodóra: *Hofer J. Miklós jogszokásgyűjtést koordináló tevékenysége*. Kézirat.

⁵¹ Kovács György: *A hivatásrendi gondolkodás megjelenése a közgazdasági gondolkodás történetében*. Kézirat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Almási Tibor: Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 5–30.
2. Almási Tibor: *Köcski Sándor királyi országbíró működésének okleveles adatai (1324–1328)*. Kézirat.
3. Almási Tibor: *Megjegyzések Nagymartoni Pál királyi országbíró pályájához és működéséhez (1328–1349)*. Kézirat.
4. Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből I. rész: Hadiállapot, forradalmak, konszolidáció. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 144–173. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.10>
5. Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből II. rész. A közjogi provizórium első évtizede. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 176–205. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.11>
6. Antal Tamás: Szélsőbaloldali büntető ügyek a Szegedi kir. Ítéltábla előtt a világgazdasági válság idején. In Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Ünnepi kötet Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. 27–38.
7. Antal Tamás: A trianoni békeszerződés hatásai a királyi ítéltáblákra – különös tekintettel a szegedire. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 31–44.
8. Gyémánt Richárd: A határon túli magyarság fogalma, keletkezése. In Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitikai ismeretek*. Szeged, 2017. 67–130.
9. Homoki-Nagy Mária: *Az árvaszékek működése a dualizmus korában*. Kézirat.
10. Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 45–68.
11. Homoki-Nagy Mária: A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 208–235. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.12>
12. Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet a két világháború között. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 195–207.
13. Kovács György: *A hivatásrendi gondolkodás megjelenése a közgazdasági gondolkodás történetében*. Kézirat.
14. Nagy Janka Teodóra: A jogászság szerepe a jogi népeletkutatásban (1939–1948). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 177–202.
15. Nagy Janka Teodóra: *Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyomány gyűjtésében (1939–1948)*. Kézirat.
16. Nagy Janka Teodóra: Hofer J. Miklós jogszokásgyűjtést koordináló tevékenysége. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 1. 244–271.
17. Nánási László: *A királyi ügyészség Magyarországon 1872–1945*. Kézirat.

18. Nánási László: *Népköztársaság ügyészségétől a Köztársaság ügyészségéig (1945–2003)*. Kézirat.
19. Nánási László: *Az ügyési funkció Magyarországon a kezdetektől 1871-ig*. Kézirat.
20. Papp László: *A bírák fejelemi felelőssége a polgári korban*. Kézirat.
21. Papp László: *A bírói függetlenség legsötétebb órái*. Kézirat.
22. Papp László: *Hatásköri Bíróság*. Kézirat.
23. Papp László: Iparjogvédelmi bíraskodás Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 227–239.
24. Papp László: Különbírószakok szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerekben. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 69–81.
25. Papp László: *Uzsoabíraskodás Magyarországon*. Kézirat.
26. Pétervári Máté: Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása járási szinten. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 241–253.
27. Pétervári Máté: *A magyar és osztrák járáások összehasonlítása*. Kézirat.
28. Pétervári Máté: A szolgabírák hatáskörének bemutatása az 1870: XLII. tc. rendelkezései alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2020), 3. 238–259. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.13>
29. Pétervári Máté: A szolgabírói hivatal az 1870: XLII.tc. alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 3. 56–77.
30. Pétervári Máté: *A szolgabírák jogállása az 1870: XLII. tc. időszakában*. Kézirat.
31. Rokolya Gábor: *Az 1956-os forradalom a közjegyzőség történetében*. Kézirat.
32. Rokolya Gábor: *Az állami közjegyzői intézmény kiépítése és működése (1950–1956)*. Kézirat.
33. Rokolya Gábor: *A kádári konszolidáció közjegyzősége (1957–1988)*. Kézirat.
34. Rokolya Gábor: A közjegyzői intézmény átalakulása a rendszerváltáskor (1987–1991). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 8. (2018), 1. 283–303.
35. Rokolya Gábor: Leszámolás a polgári közjegyzőkkel (1945–1956). *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, 7. (2017), 1. 83–98.
36. Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség megszüntetése (1945–1949)*. Kézirat
37. Szócs Tibor: Miből lett az országbíró. *Századok*, 151. (2017), 5. 1063–1088.
38. Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 2011.
39. Varga Norbert: *A főispán szerepe és tevékenysége a városigazgatásban*. Kézirat.
40. Varga Norbert: A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6. (2018), 1. 180–199.
41. Varga Norbert: A polgármester hatásköre az 1870: XLII. tc. alapján. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2020), 3. 260–275. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.14>
42. Varga Norbert: *A városi tanács működése a közigazgatási rendszerben*. Kézirat.
43. Varga Norbert: *A városi tisztségviselők megválasztása*. Kézirat.

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária egyetemi tanár a SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék vezetője. A szerző a magyar magánjogi jogintézmények történeti hátterét kutatja, elsősorban a 18–19. század gazdasági, történeti hátterét is figyelembe véve. Mindez kiegészül a magyar magánjogi kodifikáció történetének elemzésével, amely szükségessé teszi az I. világháborút követő változások vizsgálatát, különös tekintettel a háborúnak a magánjogi intézményekre gyakorolt hatásával. Ehhez kapcsolódva elemzi az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatását a magyar jogéletre. Az utóbbi idők bíróságtörténeti kutatásaiba bekapcsolódva, a Szegedi Törvényszék és a Szegedi Ítéletábla történetén belül, az egyes bírák szerepét, a bírói összeférhetetlenséget, a bírói felelősségen belül a fegyelmi vétségekkel összefüggő eljárásokat és a törvényszék magánjogi joggyakorlatát kutatja. Tagja a jogi néprajz – jogi kultúrtörténeti kutatócsoportnak, amelynek keretein belül a szokásnak, a jogszokásnak és a szokásjognak a szerepét elemzi a magánjog területén.